

Bevezetés

A szívizom elégtelenség epidémiás jelleget öltött, a daganatos megbetegedések mellett a halálozások fő kórokának tekinthető. Az intracelluláris kalcium (Ca^{2+}_i) homeosztázis alapvetően szabja meg mind a szív pumpafunkcióját, mind relaxációs képességét. Szívizom elégtelenségben ezek a funkciók igen gyakran zavart szenvednek. A kardiális inszufficiencia igen különböző etiológiájú lehet. Ennek megfelelően az intracelluláris kalcium homeosztázis zavarai is alapvetően különbözhetnek egymástól. Jellemző módon a szívizom elégtelenség bevezető tünete a relaxációs képesség – luzitropia – csökkenése. A tünet hátterében a kalcium szekvesztráció sérülése áll. A szekvesztráció döntő eleme a szarkoplazmatikus retikulum Ca-ATPáz (SERCA2a)/foszfolambán (PLB) fehérje páros. A szekvesztráció sérülése mögött a Ca^{2+}_i homeosztázisban résztvevő fehérjék csökkent expressziója és/vagy posztranlációs módosulása állhat. Későbbi tünet a kontraktilitás – inotropia – zavara, amelynek hátterében egyfelől a szívizom átépülése, másfelől a kalcium felszabadulás zavarai állnak. Bár ez a kérdéskör mind a klinikai gyakorlat, mind az elméleti élettani, kórélettani kutatások számára döntő fontosságúak, meglepő módon ennek a problémakörnek a szisztematikus kutatása meglehetősen szegényes. Pályázatunk fő célkitűzése a különböző módon kialakuló kardiális inszufficiencia és az intracelluláris kalcium homeosztázis kapcsolatának vizsgálata volt. Így kvantitatív módon jellemeztük a kalcium felszabadulás és szekvesztráció által indukált ion fluxusokat diabetes mellitus (DM) talaján kialakuló szívizom elégtelenségben, toxikus eredetű és dilatatív kardiomiopátiában, és vizsgáltuk hogyan befolyásolja hő-sokk előkezelés az iszkémia/reperfúzió elleni tűrőképességet. Kísérleteinket Langendorff szerint perfundált izolált patkány és egér szíveken végeztük, a mért paraméterek jellemezték a szívizom hemodinamikai teljesítményét, az intracelluláris kalcium ciklikus koncentráció változásait és néhány, a kalcium homeosztázis fenntartásában kulcsszerepet játszó fehérje szintjét.

Az alábbiakban részletesen ismertetjük a különböző kardiális inszufficiencia modelljeinkből nyert eredményeinket. Az ismertetés döntően publikált adatokon alapul, a zárójelben lévő számok a közleményjegyzékben szereplő publikációkra utalnak.

I. Diabéteszes kardiomiopátia (10, 16)

Az inzulin-dependens diabetes mellitus (IDDM) egyik gyakori és súlyos szövődménye a koronária-szklerózis jelenléte nélkül is kialakuló diabéteszes kardiomiopátia, és a következményes szívelégtelenség kifejlődése. A kórképet jellemző legfontosabb hemodinamikai változások a miokardium csökkent kontrakciós és relaxációs képessége. A

hemodinamikai zavarok kialakulásáért az intracelluláris szabad kalcium szint szabályozó folyamatainak érintettsége tehető felelőssé. Ezen patofiziológias változásokat elsősorban izolált kardiomiocitákon végzett kísérletekben bizonyították.

Kevés adat található a manifeszt kardiális tüneteket még nem mutató diabéteszes kardiomiopátia korai és átmeneti szakaszára vonatkozólag. Kérdés, hogy ezekben az állapotokban a Ca^{2+}_i homeosztázis zavarok már fennállnak-e, és ezek a zavarok a betegség progrediálásával hogyan változnak? Különösen kevés információ lelhető fel az irodalomban az in vivo körülményekhez közelebb álló izolált, perfundált szívpreparátumra vonatkozóan, amelyben a Ca^{2+}_i homeosztázis zavarait az aktuális hemodinamikai funkció tükrében lehet vizsgálni. Az itt és az alábbiakban ismertetett összes kísérletben Langendorff szerint perfundált patkány és eger szívekben a bal kamrai nyomást a kamrába helyezett ballon katéter segítségével, a Ca^{2+}_i -t Indo-1 felszíni fluorimetriával mértük.

1. IDDM korai szakasza (10)

A pancreas beta sejteinek kémiai ablációját (70 mg/ttkg streptozotocin, STZ) követő 4 hetes periódus tekinthető a diabétesz korai fázisának. Ekkor a hemodinamikai funkciók alapállapotban nem térnek el a kontroll szívektől. A szív kontrakciós és relaxációs zavarai ugyanakkor fokozott terhelés (beta-adrenerg aktiváció) mellett már a diabéteszes kardiomiopátia korai, tünetmentes szakaszában is egyértelműen kimutathatók, amely funkciózavar hátterében a szív a Ca^{2+}_i homeosztázisának eltérései állnak. A Ca^{2+}_i homeosztázis zavarai tehát már a diabéteszes kardiomiopátia korai szakaszában fennállnak, és a kórfolyamat progrediálásával súlyosbodnak. A laboratóriumunkban kidolgozott matematikai modell segítségével meghatároztuk a rianodin csatorna konduktanciáját, és a SERCA2a maximális transzport sebességét. Ezek a kinetikai paraméterek szignifikánsan kisebbek voltak a diabéteszes szívekben a kontroll szívekhez képest. Beta-adrenerg aktiválás lehetőséget ad a SERCA2a transzport rezerv kapacitásának meghatározására. Eredményeink szerint a diabéteszes szívekben a SERCA2a rezerv kapacitása a kontroll szíveknél szignifikánsan kisebbnek bizonyult. Ezek a mérések arra utalnak, hogy a Ca^{2+}_i homeosztázis zavarainak hátterében feltehetőleg a Ca^{2+}_i szintjét szabályozó enzimszerek és csatornák (elsősorban SERCA2a, rianodin receptor – RyR2, Na^+/Ca^{2+} cserélő) expresszióbeli és/vagy funkcionális zavarai állhatnak. Nem zárható ki azonban a beta-receptorhoz kapcsolt jelátviteli mechanizmus sérülése sem.

2. IDDM átmeneti szakasza (16)

Ebben a kísérletsorozatban a DM átmeneti (tranzícionális) fázisának vizsgálatára 6 hetes STZ típusú diabétesz modellt alkalmaztunk, amelyben elemeztük hogyan módosul DM során a miokardium intracelluláris kalcium homeosztázisában kulcsszerepet játszó fehérjék (SERCA2a, RyR2, foszfolamban és $\text{Na}^+/\text{Ca}^{2+}$ cseretranszporter) funkciója és expressziója. Vizsgáltuk továbbá, hogyan változik a DM-es szív beta-adrenerg aktiválhatósága (Izoproterenol). A fehérjék szöveti szintjét Western blot analízissel határoztuk meg. Számos adat utal arra, hogy diabetes mellitus-ban fokozódik az oxiradikál képződés. A folyamatban fontos szerepet játszik a poly(ADP-ribóz) polimeráz nukleáris enzim (PARP), amelynek aktivációja az intracelluláris NAD(P)H és ATP raktárak kimerülését okozza. Így kísérleteink következő csoportjában azt is vizsgáltuk, hogy a PARP gátlás lassítja-e a manifeszt kardiomiopátia, valamint az azzal párhuzamos intracelluláris kalcium homeosztázis zavarok kialakulását. Ebben a kísérleti csoportban a PARP enzim aktivitást telítő dózisu 20 mg/ttkg PJ34-el (per os) gátoltuk.

Eredményeink szerint a DM átmeneti szakaszában a szívek hemodinamikai teljesítménye (inotrópia, luzitropia) már alapállapotban is alacsonyabb volt, mint a kontroll szíveké. Továbbá, beta-adrenerg aktiváció jelentősen kisebb hatású volt a DM-es szívekben. Matematikai modellünk felhasználásával a Ca^{2+}_i homeosztázist elemezve azt tapasztaltuk DM-ben a szívek végdiasztolés Ca^{2+}_i szintje nőtt, valamint a SERCA2a transzport kapacitása és a RyR2 konduktanciája csökkent. Ugyanakkor a kalcium homeosztázisban szerepet játszó fehérjék szintjeit elemezve azt találtuk, hogy csak a RyR2 expressziója csökkent, a SERCA2a, a foszfolamban és a $\text{Na}^+/\text{Ca}^{2+}$ cseretranszporter fehérjék szintjei viszont nem változtak. Ezek az eredmények egyértelműen arra utalnak, hogy a SERCA2a és a RyR2 csatornák elégtelen működése kulcsszerepet játszik a DM során fellépő Ca^{2+}_i -homeosztázis károsodásában, és az ennek következtében kialakuló kontrakció és relaxációs zavarokban. A sérült funkció hátterében a SERCA2a és a RyR2 fehérjék poszttranszlációs változásai állhatnak a DM tranzícionális fázisában, ennek következtében mind a Ca^{2+}_i felszabadulás, mind a Ca^{2+}_i szekvesztráció zavart szenved. A PARP enzim gátlása azonban nem befolyásolta a Ca^{2+}_i homeosztázis és a hemodinamikai teljesítmény zavarait, ami arra utal, hogy a DM ezen szakaszában a PARP enzimnek nincs szignifikáns patogenetikus szerepe a kontraktilis funkció, illetve a Ca^{2+}_i homeosztázis változásaiban.

II. Toxikus eredetű kardiomiopátia (12)

A kardiomiopátiás kórképeknek egy további jól ismert modellje a kemoterápiás szerként alkalmazott doxorubicin (DOX) által okozott toxikus eredetű szívelégtelenség. Ebben a modellben súlyos oxidatív stressz alakul ki, amely a nukleáris enzim, a poly(ADP-ribóz) polimeráz (PARP) aktivációját indukálja. Ez a folyamat a szívizom átépüléséhez, „remodeling”-jéhez vezet. Ebben a modellben izolált, perfundált patkányszív preparátumot használva leírtuk az intracelluláris kalcium homeosztázist érintő zavarokat. Az eredmények szerint a krónikus DOX kezelés (s.c. 2.5mg/ttkg, 6 héten át) következtében a szívek végdiasztolés Ca^{2+}_i szintje kétszeresére nőtt (109 ± 22 vs. 222 ± 73 nM), amely változás a PARP enzim gátlásával (20 mg/ttkg PJ34, per os) mérsékelhető volt (93 ± 55 nM). Továbbá, hidrogén peroxidot (600 mikrom) használva a perfuzátumban akut oxidatív stressznek tettük ki a DOX szíveket. E beavatkozás következtében a szívekben további Ca^{2+}_i túlterhelődés és kontrakciós zavar alakult ki, amelyet a PARP gátlás teljesen kivédett. Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a PARP enzim aktiválódása alapvető szerepet játszik a DOX által indukált toxikus kardiomiopátia során fellépő Ca^{2+}_i -homeosztázis zavarában.

III. Hő-sokk (13)

A kardiális insufficiencia és az intracelluláris kalcium homeosztázis kapcsolatát iszkémia/reperfúzió során is vizsgáltuk. Az irodalomból jól ismert, hogy a hő-sokk (HS) előkezelés protektív hatása a posztisztkémiás funkciózavar mérséklésében, a kedvezőbb hemodinamikai paraméterek elérésében nyilvánul meg. A protektív hatás hátterében több egyidejű mechanizmus aktiválódása húzódik meg. Így például HS előkezelés hatására az intracelluláris homeosztázis egyes kulcsenzimeit foszforilálódnak, a mitokondrium ATP-függő K^+ -csatornái is aktiválódnak, NO termelődik. Ezen, részben már jól ismert mechanizmusok mellett a legújabb irodalmi adatok szerint az endogén kannabinoid rendszer is aktiválódik. Ugyanakkor az eddig közölt kutatási eredmények ellentmondásosak abban a vonatkozásban, hogy, a HS terápia hatására melyik endogén kannabinoid expresszálódik. Továbbá, nem tisztázott még az sem részleteiben, hogy a hő-sokk előkezelés milyen módon változtatja meg az Ca^{2+}_i -homeosztázist működő szívpreparátumban iszkémia/reperfúzió során. Ezért terjesztettük ki a kardiális insufficiencia és a Ca^{2+}_i homeosztázis kapcsolatára irányuló vizsgálatokat erre a problémakörre is. Az iszkémia/reperfúzió során kialakuló Ca^{2+}_i -változásokat működő szív preparátumban vizsgáltuk hő-sokk előkezelt patkányokban. A kísérletek végén a szíveket lefagyasztottuk, és a szöveti anandamid, 1-arachidonilglicerol és 2-arachidonilglicerol (endogén kannabinoidok) szinteket meghatároztuk. Eredményeink szerint: 1. Az iszkémiát követő reperfúzió során az Ca^{2+}_i -túlterhelődés jóval kisebb mértékű

volt a hő-sokk előkezelés következtében. 2. Az endokannabinoid rendszer vonatkozásában kimutattuk, hogy HS előkezelés után iszkémia/reperfúzió a szívizomszövetben fokozott anandamid termelődését indukálja. E két eredmény arra utal, hogy az endogén kannbinoid rendszer up-regulálódása és az iszkémia/reperfúzió során kialakuló miokardiális kalcium túlterhelődés kivédése között esetleges oksági kapcsolat áll fenn. Matematikai modellünk felhasználásával a Ca^{2+}_i tranzienseket kinetikai analízisnek vetettük alá. E vizsgálatok eredményeképpen megállapítottuk, hogy a HS prekondicionált szívizomszövet kontraktilis apparátusának kalcium érzékenysége 30 perc iszkémia és azt követő 30 perc reperfúzió után is megtartott.

IV. Acidózis hatása a Ca^{2+}_i homeosztázisra (1)

Közismert, hogy iszkémia/reperfúzió (I/R) intracelluláris acidózist okoz. Felmerült a kérdés, hogy acidózis per se hogyan befolyásolja az intracelluláris kalcium homeosztázist. A rosszul permeáló szerves pufferek, mint pl. a Tyrode oldat intracelluláris acidózist alakítanak ki. Ezt kihasználva kísérleteinkben az általánosan használt (CO_2/HCO_3^- alapú) Krebs-Henseleit puffert (HEPES alapú) Tyrode oldatra cseréltük ki. Vizsgáltuk, hogy az intracelluláris pH csökkenése (a pH_i -t carboxy-SNARF-al fluorimetriásan mértük), 1. hogyan befolyásolják az izolált szív mechanikai teljesítményét és Ca^{2+}_i tranziensét, illetve 2. hogyan befolyásolják az izolált szívizomrost kontrakciós erejét és az akciós potenciál hosszát. Eredményeink szerint a Tyrode oldattal létrehozott intracelluláris acidózis csökkenti a szív kontraktilis erejét és a Ca^{2+}_i szekvesztráció sebességét, és ezzel analóg módon csökkenti az izolált szívizomrost kontrakciós erejét, valamint megnyújtja az akciós potenciál hosszát. P^{31} -NMR spektroszkópiával nyert adatok szerint a szívizom intracelluláris pH-ja 7,2. Ugyanakkor a különböző SERCA izoformáknak a pH optimuma 7,0-7,7 között van, vélhetően az alkalmazott Tyrode oldat a miokardium pH-ját ez alá az érték alá viszi, magyarázva a SERCA2a lassult transzport sebességét. Ugyanakkor ezek az eredmények arra is utalnak, hogy az általunk alkalmazott perfúziós médium – Krebs-Henseleit oldat – ideálisnak tekinthető.

V. Dilatatív kardiomiopátia (publikálás alatt)

A dilatatív kardiomiopátia (DCM) modelljéül a muszkuláris LIM protein (MLP)-KO egértörzset választottuk. A LIM protein „scaffold” fehérje, melynek hiányában csökken a szívkontraktilitás, ami szívhipertrófiához, később dilatációhoz vezet. 3 és 9 hónapos egerek szíveit izoláltuk és Langendorff szerint perfundáltuk. Ebben a kísérletsorozatban az

intracelluláris kalcium homeosztázis fenntartásában szerepet játszó kulcsfehérjék mRNS szintjét rt-PCR-rel határoztuk meg. A szarkoplazmatikus retikulum (SR) Ca^{2+} -ATP-ázának súlyát a Ca^{2+} transzportban a transzporter gátlásával (ciklopiazonsav, CPA 5 μM) becsültük meg. A 3 hónapos MLP-KO egerek bal kamrai luzitóp funkcióját jellemző $-\text{dP}_{\text{bk}}/\text{dt}_{\text{max}}$ (1489 ± 171 Hgmm/s) elmaradt a hasonló korú, kontroll egyedekéhez képest (1784 ± 164 Hgmm/s). A 9 hónapos hibrid és KO egerek $-\text{dP}_{\text{bk}}/\text{dt}_{\text{max}}$ értékeiben nem találtunk különbséget (Hibrid: 1520 ± 290 , KO: 1635 ± 362 Hgmm/s). A szívfunkciót jellemző többi hemodinamikai paraméter tekintetében nem észleltünk eltérést a KO és a hibrid csoport között. CPA hatás alatt a $+\text{dP}_{\text{bk}}/\text{dt}_{\text{max}}$, és a $-\text{dP}_{\text{bk}}/\text{dt}_{\text{max}}$ szignifikáns csökkenése volt megfigyelhető minden kísérleti csoportban. A 3 hónapos MLP KO szívekben azonban a CPA válasz szignifikánsan nagyobb volt az azonos korú hibrid csoportban észlelthez képest: a $+\text{dP}_{\text{bk}}/\text{dt}_{\text{max}}$ (hibrid: 2394 ± 691 , KO: 1271 ± 363 Hgmm/s) és a $-\text{dP}_{\text{bk}}/\text{dt}_{\text{max}}$ (hibrid: 965 ± 323 , KO: 506 ± 139 Hgmm/s) nagyobb mértékben csökkent, míg a végdiasztolés bal kamrai nyomás jelentősebb emelkedést mutatott (hibrid: 10.3 ± 2.7 , KO: 17.8 ± 4.1 Hgmm). SERCA2a gátlás alatt ennek megfelelően a fiatalabb állatokban a kontrollhoz képest megnőtt a végdiasztolés kalcium koncentráció (hibrid: 176 ± 39 , KO: 322 ± 92 nM), a 9 hónaposakban viszont már mérséklődött a különbség a beteg és a kontroll csoport között. A Ca^{2+} -szekvesztráció sebességének csökkenése ($-\text{dCa}^{2+}_i/\text{dt}_{\text{max}}$) alacsony dózisu CPA-infúzió során csak a 3 hónapos MLP KO állatokban volt nyilvánvaló. A rianodin receptor (RyR2), a nátrium-kalcium kicserélő (NCX) mRNS szintjei a DCM különböző stádiumaiban nem változtak. A DCM korai szakaszában (3 hónapos) csökkent a SERCA2a mRNS szintje (22% a kontrollhoz képest), míg a betegség manifeszt szakaszában (9 hónapos) megegyezett a kontroll állapottal (110% a kontrollhoz képest). Eredményeink arra utalnak, hogy a betegség korai szakaszában a SERCA2a mRNS szintje és működése sérül, majd a DCM késői szakaszában eddig nem ismert szabályozó mechanizmusok révén restituálódik.